

חיילי הגנה עם שלל ערבי
לאחר כיבוש חיפה, 1948
צילום: פרד צ'טיק / ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון

הם ראו פסנתרים וכורסאות והעמיסו על המשאיות. כולם ידעו – ושתקו

מקררים וקוויאר, שמפניות ושטיחים: מחקר מקיף ראשון חושף את היקף ביזת הרכוש הערבי בידי יהודים ב-1948, ומסביר מדוע קבע בן-גוריון ש"רוב היהודים הם גנבים". ההיסטוריון אדם רז, שאסף עדויות מעשרות ארכיונים, מתעקש שמדובר במקרה ייחודי שהשפעותיו מורגשות עד היום

עופר אדרת

|| מארון מהגוני עשינו לול תרגולות ואת האשפה היינו מטאטאים במגש כסף. היה כלי חרסונה עם עיטורי זהב, והיינו פורשים על השולחן סדין ועליו כלי חרסונה וזהב וכשגמרנו את האוכל לקחו הכל יחד למרתף. במקום אחר מצאנו מחסן עם 10,000 קופסאות קוויאר, כך סיפרו. מאו, החברה לא היו מסוגלים לגעת בקוויאר כל החיים. היתה הרגשה מצד אחד של בוששה על ההתנהגות ומצד שני הרגשה של הפקרות. ישבנו שם 12 יום כשירושלים נאנקה בחוסר כל ואנו היינו עולים במשקל. אכלנו תרגולות ומעדנים מהספרים. היו מקרים [מפקדה] בנטורדאם שאנשים התגלחו בשמפניה. חבר שלי התגלח בשמפניה כי לא היו מים. שמפניה צרפתית. זו היתה תחושת הפקרות די מבישה."

דב דורון, עדות על ביזת ירושלים

●●● כ-24 ביולי 1948, חודשיים אחרי קום המדינה, השמיע ראש הממשלה דוד בן-גוריון דברי קשים ביותר על החברה הישראלית. "התברר שרוב היהודים הם גנבים... אני אומר זאת במתכוון ובפשטות, כי לצערי זו אמת". הדברים כתובים, שחור על גבי לבן, בפרוטוקול ישיבה של מרכז מפא"י, ששמור בארכיון מפלגת העבודה. "אנשי העמק גנבו! החלוצים שבחלוצים, צים, הורי ילדי פלמ"ח! והשתתפו בזה כולם, ברוך השם, אנשי נהלל!... וזו מכה כללית. זה דבר מחריף, כי זה מגלה איוה ליקוי יסודי. גניבה ושוד – ומניין זה בא לנו? למה אנשי הארץ, בונים, יוצרים, חלוצים, הגיעו למעשים אלה? מה קרה?" הוסיף.

את הפרוטוקול הזה איתר לאחרונה ההיסטוריון אדם רו במסגרת תחקיר לספר חדש פרי עטו, שעוסק בנושא טעון, רגיש ונפיץ ביותר: "ביזת הרכוש הערבי במלחמת העצמאות" (הוצאת כרמל בשיתוף מכון עקבות). המשימה שלקח על עצמו היתה קשה ומאתגרת – לכנס בפעם הראשונה, בספר אחד, את כל המידע הקיים על ביזת הרכוש הערבי על ידי יהודים במלחמת העצמאות. מטבריה בצפון ועד באר שבע בדרום. מיפו ועד ירושלים דרך מסגדים וכנסיות וכפרים הפזורים בין היישובים. לצורך כך הוא סרק היטב כ-30 ארכיונים ברחבי הארץ ועיין בעיתונות היסטורית ובכל ספרות המחקר הקיימת. התוצאה מטלטלת.

"חלקים רבים מהציבור הישראלי – אורחים ולוחמים כאחד – היו מעורבים בביזת הרכוש של הציבור הערבי", הוא פוסק בראיון. "הביזת פשטה כאשר בשדה קוצים בקרב הציבור היהודי". לדברי רו, הביזת כללה תכולה של עשרות אלפי בתים וחנויות, ציוד מכני, בתי חרושת, תוצרת חקלאית, מקנה ועוד. על הפרק: פסנתרים, ספרים, בגדים, תכשיטים, שולחנות, מכשירים חשמליים, מנועים ומכוניות. את הדיון בגורל האדמות והמבנים שהותירו אחריהם 700 אלף הפליטים הערבים שנסו או גורשו ממלחמה הוא מותיר לחוקרים אחרים. בחיבור הנוכחי רו מתמקד ברוב כוש הנייד בלבד. הרכוש שאפשר היה להעמיס בשקיות ובמכוניות.

בן-גוריון אינו הבכיר היחיד שמצוטט בהקשר זה בספרו של רו. גם יצחק בן-צבי, חברו ללימודים של "הוקן" ולימים הנשיא השני, העיד

על כך. מתיאורו עולה שבכיווה ובשוד השתתפו "יהודים 'הגונים' שרואים את מעשה השוד כדבר טבעי ומותר". במכתב לבן-גוריון, שרו מצטט, כתב בן-צבי שהמתרחש בירושלים פוגע "באופן איום" בכבודם של העם היהודי והכוחות הלוחמיים. "איני יכול לעבור בשתיקה על השוד, הן [הן] מאורגן על ידי קבוצות והן [הן] בלתי-מאורגן על ידי אנשים בודדים. שוד זה נעשה להופעה כללית... הכל יסכים לדעה שהשודדים שלנו יתנפלו על השכונות העווכות כעין ארבה על שדה או על פרדס".

העבודה הארכיונית היסודית של רו הניבה אינספור ציטוטים קשים לקריאה מפי בכירים וזוטרים בציבור ובחברה הישראלית – החל בראשי המדינה וכלה באחרון החיילים.

בתיק ארכיוני של משרד האפוטרופוס על נכסי נפקדים איתר רו דוח מ-1949 של דב שפיר, האפוטרופוס על הרכוש הנטוש. וכך נכתב שם: "ברייחתם המבוהלת של התושבים הערבים בהמור ניהם ונטישת רכוש עצום במאות ואלפים [של] דירות, חנויות, מחסנים ובתי מלאכה, הפקרת תבואות בשדות, ופרי בגנים, פרדסים וכרמים, כל זה תוך מהומת המלחמה... העמיד את היישוב הלוחם והמנצח בפני פיתוי חומרי חמור... יצרי הנקמה, הצידוק המוסרי והפיתוי החומרי הכשיח לו רבים, רבים... הדברים בשטח התגלגלו במדרון בלא מעצור".

בארכיון יד טבנקין איתר רו את עדותו של

בהקשר זה. "מוכן שההמון היהודי בטבריה התפזר רץ לעשות כמוהם. זה עשה עליי רושם קשה מאוד, כמה שזה מכוער. זה מכתים את דגלנו... המאבק שלנו נפגע ברמת מוסריותו... בושח וחרפה... איזו ירידה מוסרית".

"אפשר היה לראות אנשים מסתובבים בין החנויות הפרוצות ולוקחים ממה שנשאר בעקבות הביזת המחפירה", הוסיף עב בעדותו. "סיירתי ברחובות וראיתי עיר שלפני לא זמן רב היתה נורמלית פחות או יותר. והנה עתה היא עיר רפאים, שדודה, וחנויותיה פרוצות ובתיה שוממים מדייריהם... המחזה המביש ביותר היה של אנשים נוכרים בערימות שנשארו לאחר השוד הגדול. בכל מקום ראיתי אותם מראות משפילים. היררהתי: הכיצד? אסור היה לתת לזה לקרות".

נתיבה בן-יהודה, לוחמת הפלמ"ח המיתולוגית, שהשתתפה בקרב על טבריה, העידה אף היא על כך והשתמשה במילים חריפות ביותר כדי לתאר את אשר ראו עיניה. "התמונות האלה היו ידועות לנו. אבל איך תמיד עשו לנו את הדברים האלה, בשואה, במשך כל המלחמה העולמית, וכל הפוגרומים. אוי, איך שהכרנו את התמונות האלה. ופה – פה אנחנו עשינו את הדברים האיומים האלה לאחרים", כתבה. "העמסנו הכל על הטנדר – עם רעד נורא בידים. וזה לא היה מהכובד. אפילו עכשיו הידיים רועדות לי, רק מלכתוב על זה".

גורמי האכיפה ניצבו חסרי אונים לנוכח מעשי השוד. גם מי שנתפסו נידונו לעונשים קלים. התובע שליווה את הכוחות הלוחמים בחיפה קבע ביוני 1948 ש"אצל הערבים אין מה לקחת. פשוט פוגרום... והמפקדים, לכולם תירוצים: 'באתי רק לפני שבועיים' וכו'. אין את מי לתפוס"

טבריה, שנכבשה באפריל 1948, היתה העיר המעורבת הראשונה שנכבשה במלחמת העצמאות. היא היתה "אב-טיפוס בועיר אנפין לכל מה שעתידי להתחולל בחודשים הבאים בערים הערביות והמעורבות בארץ", אומר רו. במחקרו הוא גילה שאין בנמצא נתונים רשמיים על הביזת, כמותה וערכה הכספי. אבל ניכר כי היא אירעה בכל עיר ערבית ועיר מעורבת, ובהיקפים נרחבים.

ואכן, עדויות המתארות אירועים דומים לאלה שאירעו בטבריה מצא רו גם בתיעוד של הקרב על חיפה, כמה ימים לאחר מכן. "כשהם לוחמים וכוך שים ביד אחת, מצאו הלוחמים זמן לשדוד, בין היתר, מכוונות תפירה, פטיפון וביגוד ביד השנייה", העיד זאב יצחקי, שלחם בשכונת חליסה בעיר.

"אנשים נטלו מכל הבא ליד... בעלי יוומה פתחו את החנויות הנטושות והעמיסו את הסחורות על כל רכב. השתררה אנרכיה... בצד השמחה על שחרור העיר וההקלה לאחר חודשים של מאורעות דמים, היה זה דבר מוזעזע לראות את להיטותם של אורחים לזכות מן ההפקר ולפשוט על בתיהם של אנשים, שהגורל התאכזר להם והפכם לפליטים", הוסיף צדוק אשל, איש חטיבת כרמלי.

"וקנים ונשים בלי הבדל גיל ומעמד דתיים, כו' על עוסקים בשוד. ואף אחד לא מונע אותם. בושח

חיפה הכבושה, 1948. קצין בחטיבת עציוני, שלחמה בירושלים, סיפר שראה חיילים "עטופים בשטיחים פרסיים" צילום: פרד צ'סניק / ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון

מכל דבר בעל ערך, מן החנויות נשדדו הסחורות והמצרכים, ומבתי המלאכה והחרושת הוצאו המכונות."

בן-גוריון נדרש אף הוא לנושא, ולאחר כיבוש חיפה כתב ביומנו על "שוד גמור ומלא" בשכונת ואדי ניסנאס, שבוצע בידי אנשי אצ"ל וההגנה. "היו מקרים שמצאו אצל חברי ההגנה חפצים שדודים, גם אצל מפקדים", כתב. כמה ימים לאחר מכן, בישיבה של הנהלת הסוכנות היהודית, אמר רה גולדה מאיר כי "ביום או יומיים הראשונים היה המצב באזור הכיבושים קשה. בייחוד בסקטור שהיה בידי אצ"ל, לא נשאר חוט בבית".

גם העיתונים דיווחו על הביזה. ב"הארץ" פורסם בסוף 1948 מאמר פרי עטו של אריה נשר,

חברי לשכת המסחר והתעשייה העברית התריעו על הביזה. "נעמוד בעתיד לפני ההיסטוריה שתדון על זה", כתבו. גם הגוף שהתקרא "מטה השירות המשפטי" זעק. בדוח תחת הכותרת "מגפת הביזה והשוד", נכתב: "נגע זה פשט בכל היחידות ובכל דרגות הפיקוד... הגניבות והביזה לבשו ממדים מחרידים וחילינו עוסקים במלאכה זו במידה המסכנת את כושרם הקרבי והתמסרותם לתפקידיהם".

גם המפלגה הקומוניסטית התריעה על המצב, ובתוכיר ששלחה למינהלת העם ולמיפקדת ההגנה, כתבה על "מסע ביזה, שוד וגניבה ברכוש הערבי בממדים מבהילים". בתוכיר נכתב עוד, כי "רוב רובן של דירות התושבים הערבים רוקנו

וכלימה מכסה את פני ויש רצון לירוק על עיר ולעזבה. זה יתנקם בנו ובחינוך הנוער והילדים. האנשים איבדו כל חוש של בושה ומעשים כאלה פוגעים ביסודות המוסריים של החברה", כתב יוסף נחמני, שביקר בחיפה לאחר כיבושה.

הביזה היתה כה רבה, עד שהתובע הכללי שליווה את הכוחות הלוחמים בחיפה, עו"ד משה בן-פרץ, קבע ביוני 1948 ש"אצל [ה]ערבים אין מה לקחת. פשוט פוגרום... והמפקדים, לכולם תירוצים: 'באתי רק לפני שבועיים' וכו'. אין את מי לתפוס".

|| מה רבים הבתים ההרוסים ורהיטיהם המעוכים מתגוללים בתוך עיי המפולת. דלתות הבתים שמשני צדי הרחוב היו פרוצות. דברי חפץ רבים מן הבתים התגוללו על המדרכות... על מפתן בית היתה עריסה נטויה על צדה ובובה עירומה, מעוכה כלשהו, היתה מונחת לידה ופניה כלפי מטה. היכן התינוק הזה? לאיזו גלות הלך? לאיזו גלות?"

משה כרמל, מפקד חטיבת כרמל, עדות על הביזה בחיפה

היו מי שהתריעו על המעשים בזמן אמת. חברי לשכת המסחר והתעשייה כתבו: "נעמוד בעתיד לפני ההיסטוריה שתדון על זה". עיתונאי הארץ ומעריב דיווחו על מעשי שוד בחיפה ובירושלים, ותהו מדוע המשטרה אינה עושה דבר

צילום: תומר אפלבוים

“הביזה של הרכוש הערבי היתה שונה מביזה רגילה בזמן מלחמה”, אומר ההיסטוריון אדם רז. “אלה לא היו חיילים אמריקאים, לדוגמה, שבזזו את הווייטנאמים או הגרמנים במרחק אלפי קילומטרים מביתם. אלו היו אזרחים שבזזו את השכנים ממול”

התרוצצו אנה ואנה כעכברים מסוממים. רבים היו שרבו על פריט זה או אחר בערימה כזו, או על מספר פריטים, ועד שפך דם הגיעו.”

אליהו סלע, קצין המבצעים של חטיבת הראל, סיפר איך “העמיסו על המשאיות שלנו פסנתרים וכורסאות כזהב ובבורדו. זה היה דבר נורא. זה היה דבר נורא. לוחמים ראו רדיו, אמר רז, זוי, אני צריך רדיו. אחר כך ראו איזה סר וויס. זרקו את הרדיו, לקחו את הסרוויס... חיילים עטו שם על כלי מיטה. העמיסו והעמיסו במעילים שלהם.”

דוד (ורנר) סנטור, ממנהיגי “ברית שלום” ואיש האוניברסיטה העברית, תיאר את אשר ראו עיניו: “כשאתה עובר בימים אלה ברחובות רחביה הינך רואה על כל צעד ושעל זקנים, צעירי רים וילדים שחוזרים מקטמון או משכונות אחרות עם שקים מלאים דברים גנובים. השלל הוא רבגוני: מקררים ומטות, שעונים וספרים, לבנים ובגדים... איזו חרפה וכלימה הביאו עלינו השורדים היהודים, ואיזה הרס מוסרי גרמו לנו! הרי הפקרות נוראה מתפשטת והולכת גם בין הנוער וגם בין המבוגרים.”

אליהו ארבל, קצין מבצעים בחטיבת עצינוני, סיפר על חיילים “עטופים בשטיחים פרסיים”. באחד הלילות נתקל ברכב משוריין חשוה. כשני גש אליו כדי לבדוק מי יושב בו, “ראינו שהוא מלא מקררים, פטיפונים, שטיחים, מה שאתה רוצה”, כדבריו. “הנהג אמר לי: ‘תן לי את הכתובת שלך, אביא לך הביתה מה שאתה רוצה’. לא ידעתי מה לעשות. לעצור אותו? להרוג אותו? אמרתי לו, ‘לך לכל הרוחות!’ והוא נסע”. בהמשך, לדבריו, “השכנה סיפרה לאשתי שיש בחנות מסוימת מקרר חשמלי בול. הלכתי לחנות

הכירו את אחמד או נור שאת רכושם כזו, אלא שהשכנים היו חלק מהמרקם החברתי האזרחי המשותף.

“היהודים מחיפה ומהאזור שבזזו את רכושם של קרוב ל-70 אלף ערבים בחיפה, לדוגמה, הכירו את הערבים שהם כזו. הדברים נכונים לבטח גם בנוגע לערים המערובות ולכפרים ששכנו ליד קיבוצים ומושבים. הספר עמוס בדרך גמאות המעידות על כך שהבוזים ידעו שהם מבצעים פעולה לא מוסרית. יתר על כן, הציבור ידע שרובו של הציבור הפלסטיני לא לקח חלק פעיל בלחמה. למעשה, ברוב המקרים הביזה נערכה לאחר הלחימה, כלומר, בימים ובשעות שלאחר הבריחה והגירוש של הפלסטינים.”

ובכל זאת, זה לא המקרה היחיד מסוגו. “כיהיסטוריון, אני לא חסיד של היסטוריה השוואתית ולא מצאתי שניתן להסיק רבות מביזות שהתרחשו בהיסטוריה למקרה הישראלי.”

מחיפה ממשיך רז לירושלים, שם, לדבריו, נמשכה הביזה חודשים רבים. רז מצטט את משה סלומון, מפקד פלוגה שלחמה בעיה, שכתב ביומנו: “נסחפו כולם, טוראים ומפקדים כאחד. תאוות הרכוש הקיפה את כולם. בכל בית חיטטו, חיפשו ומצאו, מי פרודוקטים, מי חפצים יקרים. בולמוס זה תקף גם אותי וכמעט לא יכולתי להזיז זור בי. בשטח זה אין גבול למעשי האדם... אכן כאן מתחיל המדרון המוסרי והאנושי, לפיכך אפשר להבין מה משמעות התורה האומרת כי במלחמה מיטשטשים ערכי המוסר והאנושות.”

יאיר גורן, תושב ירושלים, סיפר כי “המרדף אחרי שלל היה בכל עוון... אנשים, נשים וילדים

סופר העיתון בחיפה, ובו מילים קשות ביותר. “מתברר שאחינו בני ישראל למדו גם הם את המקצוע הזה [גניבה] וביסודיות רבה כדרכם של יהודים. ומעתה שוררת גם בענף זה ‘עבודה עברית’. אכן, פשה בחיפה נגע הגניבות. השתתפו בכך מכל חוגי היישוב ללא הבדל עדה וארץ מוצא. עולים חדשים ויוצאי כלא עכו, ותיקים בני מזרח ומערב ללא הפליה... והיכן המשטרה?” “במערב” דיווח עיתונאי אחר, שהשתתף בסיוור בירושלים ביולי 1948: “הבו שופטים ושוטרים לירושלים העברית, כי היינו ככל הגויים.”

|| לכל אורך הדרך אין בית, אין חנות, אין בית מלאכה, שלא הוצא מתוכו הכל... דברים בעלי ערך ומחוסרי ערך – הכל, פשוטו כמשמעו! רושם מזעזע משאירה עליך תמונה זו של הריסות ותלי חורבות, ביניהם משוטטים גברים, המחטטים בין הסמרטוטים, כדי ליהנות מן ההפקר. למה לא לקחת? למה לרחם?”

רות לוביץ, עדות על ביזת יפו

רו עובד במכון “עקבות” לחקר הסכסוך הישראלי-פלסטיני ועורך את כתב העת “תלם” מבית קרן ברל כצנלסון. אף על פי שהוא לא מתהדר בתואר דוקטור, ברומה שלו יש כבר כמה מחקרים שבקלות היו יכולים להקנות לו דוקטורט – על טבח כפר קאסם, על תוכנית הגרעין הישראלית ועל בנימיין זאב הרצל. על ביות רכוש ערבי בידי יהודים נכתב במקורות שונים, ואולם רז הוא ככל הנראה האישון שהקדיש לכך מחקר נפרד ושלם. “בשונה מחוקרים אחרים שכתבו על המלחמה, אני רואה בביות הרכוש אירוע בסדר גודל רב הרבה יותר ממה שיוחס לו עד כה”, אומר רז. “אני מראה בספר עד כמה הוטרדו מרבית מקבלי ההחלטות מהביזות ומסכנותיה לחברה היהודית ועד כמה סוגיה זו נמצאה במחלוקת בקרב מקבלי ההחלטות.”

לצד זאת הוא מתאר “קשר שתיקה” סביב התופעה, שבגינה גם היום, ב-2020, קולגות שקראו את ספרו בטרם ראה אור “הופתעו מהיקף תופעת הביזה”, כדבריו.

רו כותב בספר כי ביות הרכוש הערבי בידי היהודים היא מקרה “ייחודי”, משום שהבוזים היו אזרחים (יהודים) שגנבו משכניהם האזרחים (ערבים). לדבריו, “לא היו אלה ‘אויבים’ ערטי-לאיים מעבר לים, אלא השכנים מאתמול.”

מדוע אתה טוען שמדובר במקרה ייחודי? ההיסטוריה הראתה לנו שגם הציבור הפולני, במלחמת העולם השנייה, בזז את רכושם של שכניו היהודים, שחיו לצדו בשלום זה מאות שנים. אולי בכלל מדובר במאפיין שאינו ייחודי למקרה שלנו? אולי זה טבע האדם?

“ביוה במלחמה היא תופעה היסטורית עתיקת ימים. לא סימוכין משמעותיים היסטוריים בני אלפי שנים. הספר אינו עוסק בתופעה זו בכי לותה, אלא במקרה הישראלי-הערבי-הפלסטיני. נהיה לי חשוב להדגיש שהביזה של הרכוש הערבי היתה שונה מביזה ‘רגילה’ בזמן מלחמה. לא היו אלה חיילים אמריקאים, לדוגמה, שבזזו את הווייטנאמים או הגרמנים במרחק אלפי קילומטרים מביתם. היו אלו אזרחים שבזזו את השכנים ממול. אני לא מתכוון שבהכרח הם

חיילים נחים בכורסאות בגבול יפרתל אביב צילום: בנו רותנברג / ארכיון המדינה

ופגשתי שם את האיש מהמשרד ההוא. הוא אמר לי, 'שבילך במאה לירות!' אמרתי לו, 'אתה לא מתבייש?!' הוא ענה, 'אם אתה אידיוט אני צריך להתבייש?!'"

|| הבאתי מצפת מעט דברים יפים. מצאתי לשרה ולי שמלות ערביות רקומות יפות להפליא וייתכן ויסדרו לנו אותן כאן. כפיות ומטפחות, צמידיים וחרוזים, שולחן דמשקאי וסט ספלוני קפה נפלאים מכסף, ועל הכל שרה הביאה אתמול שטיח פרסי ענק חדש לגמרי ויפה, ממש לא ראיתי יופי שכזה. סלון שכזה יכול להתחרות עם כל עשירי תל אביב. דרך אגב, הנייר הזה גם כן שייך לערבים.

לוחמת פלמ"ח, עדות על ביזת צפת

מצאתי בספרך עיסוק שולי מאוד בתופעה הנגדית: מקרים שבהם ערבים בזו רכוש יהודי. בהערת שוליים אחת ציינת כי "גם ערבים בזו ושדדו במהלך המלחמה". אפשר גם לתהות מדוע לא כתבת על ביות רכושם של יהודים במדינות ערב אחרי שגורשו או ברחו משם. האם לא היה מקום להתייחס לכך?

"הספר הוא מסמך היסטורי, לא כתב האש-מה. אספר לך סיפור. הוזמנתי להרצאה באוניברסיטת אריאל בעקבות ספרי על טבח כפר קאסם (טבח כפר קאסם – ביוגרפיה פו-ליטית, הוצאת כרמל). בסוף שאל אותי אחד המשתתפים, שהיה, כמדומני, נסער בעקבות ההרצאה, 'מדוע לא כתבת על הטבח שהערבים ביצעו ביהודים בחברון ב-1929? ובכן, כותרת הספר היא 'ביות הרכוש הערבי במלחמת העצ-מאות' ולא 'ביוה ושווד בהיסטוריה של הסכסוך הישראלי-ערבי מהעלייה הראשונה ועד תוכ-נית טראמפ'. אני חושב שביות הרכוש הערבי בזמן המלחמה היא מקרה ייחודי ומובחן – לפחות ייחודי דיו כדי לכתוב על כך ספר. אני חושב שלביות הרכוש בזמן המלחמה היתה, ועודנה קיימת, השפעה רבה על מערכת היח-סים בין שני העמים החולקים את הארץ. הספר מראה, בהתבסס על תיעוד רב, שחלק אינטגר-לי מהציבור היהודי השתתף בכיזה וכשוד של רכושם של למעלה מ-600 אלף איש. הדבר לא דומה לפוגרומים ולשוד שבוצעו על-ידי הער-בים בזמן המאורעות. גם ביות הרכוש היהודי במדינות ערב – נושא מרתק אף הוא – לא נר-געת לספר שלי, שנועד בחלקו הראשון לתאר את הביוה כתופעה רווחת במשך חודשים ארו-כים ובחלקו השני להסביר את הביוה כמשתל-ת בקו פוליטי."

אתה כותב בספר ש"אין להשוות את היקף הביוה של הערבים לזה של היהודים, וכי ממילא מרבית הבוזים הערבים "היו ממדינות שכנות ולא תושבי הארץ". על מה נשענת הקביעה הזאת?

"העניין פשוט. התושבים הערבים ברחו או גורשו – ובמהרה. לא היו להם זמן או יכולת להתחיל להתעסק בארונות, במקררים, בפסנ-תרים וברכוש באלפי הבתים והחנויות שנותרו מאחור. הם ברחו במהרה וחלקם הגדול מאוד חשבו שהם יחזרו בתוך זמן קצר. הארץ התרו-קנה מיושביה הערבים בפרק זמן של ימים,

הביזה בירושלים נמשכה חודשים רבים. אליהו סלע, קצין המבצעים של חטיבת הראל, סיפר: "העמיסו על המשאיות שלנו פסנתרים וכורסאות בזהב ובבורדו. זה היה דבר נורא. לוחמים ראו רדיו, אמרו, 'וויי, אני צריך רדיו'. אחר כך ראו איזה סרוויס. זרקו את הרדיו, לקחו את הסרוויס"

מה שנעשה בשטח זה הוא בושח וחרפה למדי-נת ישראל ואין כל תגובה מתאימה מטעם הממשלה". עמיתו, שר החקלאות אהרן ציולי-נג, הלין כי "השוד הגדול במקרי המשפט המו-עטים... זכה לעונש הקל ביותר". שר האוצר אליעזר קפלן תהה "אם זו הדרך למלחמה נגד שוד וגניבות".

|| האנשים שבאו עם המשאיות עברו בית אחר בית והוציאו מהם את הדברים בעלי הערך: מיטות, מזרנים, ארונות, כלי מטבח, דברי זכוכית, ספות, וילונות וחפצים אחרים. בשובי הביתה, עז היה רצוני לשאול את אמי, מדוע עושים זאת, הלא הרכוש הזה שייך למישהו... אבל לא העזתי לשאול. מראה העיר הריקה ונטילת כל הרכוש של תושביה והתמיהות שהתעוררה בי עקב כך, רדפו אותי שנים."

פאוזי אל-אסמר, תושב לוד, עדות על ביזת העיר

לאחר התיאור המקיף של הביוה ברחבי הארץ, רו מתפנה לדון בהשלכות הפוליטיות שלה. "אין זהו סיפור עלילת הביוה גרידא, אלא זהו סיפור פוליטי", הוא כותב בספר. הבי-זה, כך הוא טוען, "היתה נסבלת" מצד אישים במערכת הפוליטית והצבאית ובן-גוריון ברא-שם – חרף הדברים שאמר בגנותה כפורומים רשמיים. זאת ועוד. לדברי רו, "היה לה תפקיד פוליטי בעיצוב פניה של החברה הישראלית.

ובמהרה אורחים וחיילים החלו לשדוד רכושם. הכוחות הלוחמים הערביים – רובם הגדול לא תושבי הארץ – בזו גם כן. אבל סד-רי הגודל אחרים לחלוטין. וכמובן, כיבושי הלוחמים הערבים היו, לשמחתי, כה מעטים. קיבוץ ניצנים, שנכבש על-ידי כוחות מצריים, נבזו ובוצע בו הרס רב. אני כן מציין במקומות מסוימים (נניח, במקרה של יפו או גוש עציון) שהכוחות הערביים בזו. אפילו הכריטים בזו מעט בהמולת הפינוי החפז. אבל לא מדובר על אותם סדרי גודל. צריך להבין, הכוחות היהודיים כבשו את טבריה, חיפה, ירושלים המערבית, יפו, עכו, צפת, רמלה, לוד ועוד. מול זה הלוחמים הערבים כבשו, לדוגמה, את יד מרדכי, ניצנים וגוש עציון. בחיפה, לדוגמה, התגוררו ערב המלחמה 70 אלף יהודים ומספר דומה של ערבים. לאחר כיבוש חיפה הערבית נותרו בעיר בסביבות 3,500 ערבים. את הרכוש של 66,500 הערבים נסו מן העיר בזו היהודים, לא המיעוט הערבי המוכה והמפוחד. ומה עלה בגורל הבוזים? מעיין בחומר הארכיוני עולה שבין עשרות למאות תיקים משפטיים נפתחו נגד חשודים בביוה, בהם חיילים ואזרחים. ואולם, כפי שקובע רו, "ככלל העונשים תמיד היו קלים אם לא מגוחכים". הם נעו בין קנס כספי לחצי שנה מאסר. בעמדה זו-מה לזו של רו החזיקו בזמן אמת גם חלק משרי הממשלה. תכתובות שונות מ-1948 מעידות על כך. שר המשפטים, פנחס רוזן, כתב אז כי "כל

הַדְרָה

זו מילה שעוסקת בנדירים, אבל גמד חצוף הביא אותה לידיעת החילונים כולם

●●● כאשר אנחנו מדברים על הדרתו של אדם יש שתי אפשרויות: או שאנחנו מייחסים לו הוד והדה, או שאנחנו מדברים על מניעה של כניסתו למקום, השתתפותו באירוע או מניעה של זכות כלשהי. ההבחנה מופיעה רק בניקוד: הגרסה הראשונה, הַדְרָה, גזורה מהמילה הָדַר וקשורה לפאה. הגרסה השנייה, הֲדָרָה, גזורה מהמילה נָדַר, כלומר מהתחייבות של אדם לאלוהיו לעשות דבר מה או להימנע ממנו.

באופן דומה, הביטוי "הדיר רגליו" החליף את הביטוי המ- קראי "הוקיר רגליו" ("הקר ר- גֶלְךָ מִפִּית רֶעֶךָ"; משלי כ"ה, י"ז) בשנות ה-40 של המאה ה-20. הביטוי המקורי זכה לשימוש מדי פעם בראשית המאה ה-20, למשל ב"שמשון" של זאב ז'בוטינסקי: "אף בניהם של העשירים ביותר פתוחים היו לפניו, אלא שהוא

הוקיר רגליו מהם"; הוא נעלם לטובת הביטוי "הדיר רגליו", למשל כאשר ספרו למנהיג "ההגנה" אליהו גולומב ב"הארץ" ב-1945: "בי- נינו העיתונאים [הוא] הדיר את רגליו, בכל מע- שיו היה הפרסום ממנו והלאה". במחצית השנייה של המאה ה-20, השימוש בפועל "הדיר" הוגבל לרוב לשני הביטויים האלה ולשימוש מליצי ב"הדיר עצמו" מדבר-מה. בשם הפעולה "הדרה" כמעט שלא השתמשו בכלל. המגמה השתנתה בשנות ה-90, או החלה המילה לשמש

סוציולוגים כתרגומו העברי של המונח הלועזי exclusion. שימוש מוקדם במונח זה עשתה הסוציולוגית חנה הרצוג (מחדשת המונח מַגְדָּר) בספרה "נשים ריאליות: נשים בפוליטיקה המ- קומית בישראל" ב-1994.

במהלך שנות ה-90 והעשור הראשון של המאה הנוכחית, המילה היתה נפוצה בספרות האקדמית אבל כמעט שלא בציבור הרחב. רק באביב 2011 התפשט השימוש בצירוף "הדרת נשים" כאשר בעקבות פרסומים על תליית של- טי חוצות בירושלים ובני ברק, שמהם הוסרו תמונות של נשים (כמו תמונתה של עלמה זק שהוסרה מפרסומת לבנק הפועלים, והוחלפה בדמותו של הפרונטור הגמד "דן חסכן"). אבל זו היתה רק ההתחלה. המונח התפשט באמת בצי- בור והפך לנחלת הכלל כמה חודשים לאחר מכן, בספטמבר, כאשר פרצה סערה ציבורית נרחבת בעקבות סירובם של צוערים בקורס קצינים להגיע לטקס שבו שרו נשים. הצוערים הודחו, הדיון הציבורי נמשך אל תוך החורף, וכך התודע הציבור כולו למונח "הדרה".

גמה "המדיר את אשתו שלא תלך לבית אביה" (כתובות ז', ד'), והכוונה שם היא לבעל שכופה על אשתו להתחייב שלא לבקר אצל הוריה. במאה ה-20 חל חילון של הפועל הזה. כאשר העיתונאי אהרן ליטאי כתב בעיתון "העם" ב-1917 "להדיר את עצמם מקריאת ספר שלא בלשוננו המקורית", לא היתה כוונתו ש"העבריים הלאומיים" יגורו על עצמם נדר במובנו החדש, אלא שהם פשוט ישתדלו לקרוא בעברית. וכך קיבל הפועל את המשמעות במוב- נו המודרנית והמוכרת.

הסבר חלופי לניתוק בין הפועל "הדיר" למי- לה "נדר" טמון במשמעות אחרת שנוצרה לשו- רש נד"ר – המילה נְדִיר, שאותה חידש דוד ילין על פי המילה הערבית המקבילה נַאֲדַר, בראשית המאה ה-20. יש קשר רופף בין הימנעות מדבר- מה והיותו נדיר, ולכן ניתן לטעון שהיתה לכך השפעה. אלא שסביר שהקשר בין הפועל "הדיר" לשורש נד"ר לא היה ידוע לרוב דוברי השפה באותם ימים, ולפיכך השפעתו היתה זניחה.

כך או כך, עם התקבלות הפועל "הדיר" במ- שמעותו החדשה הוא השתלב בשני ביטויים נפוצים. ראשית, חל שינוי בביטוי "הדיד שינה מעיניו", ביטוי שמקורו במקרא: "וַתֵּדַד שְׁנֵתִי מִן עֵינַי" (ל"א, מ'). הפועל שבביטוי זה גזור מהשור- רש נד"ה, וקשור בנודדי שינה, המונח העברי לאינסומניה, שאותו טבע ד"ר ש. אהרנוביץ במאמר בעיתון "הצפירה" ב-1893. השימוש בביטוי "הדיד שינה מעיניו" היה נפוץ למדי בראשית המאה ה-20, וכך לדוגמה השתמש בו העיתונאי שלום גוטליב (ידידיה) ב"הארץ" ב-1942 כשכתב ש"ממשלת באַנְאָשׁ מדידה שי- נה מעיני היידיך". אבל הפועל "הדיד" היה

נתנו לביזה להתבצע באין מפריע. העובדה הזאת דורשת הסבר פוליטי".

ומהו אותו הסבר, לשיטתך?

"הביזה היתה אמצעי בהגשמת המדיניות של ריקון הארץ מתושביה הערבים. ראשית, במובן הפשוט, הביזה הפכה את הבוזים לפושעים. שנית, היא הפכה את הבוזים שעשו אקט אינ- דיבידואלי לשותפים – בעל כורחם – במעשה פוליטי, שותפים פסיביים בקו מדיני-פוליטי שחתר לריקון הארץ מיושביה הערבים, בעלי עניין באי-חזרת התושבים הערבים".

ייתכן שזה נכון לגבי אנשים מסוימים, אבל האם אתה באמת סבור שהאדם הפשוט, מה- רחוב, שראה שולחן יפה וגנב אותו, עשה מהלך מחשבתי כזה מרחיק לכת ואמר לעצ- מו, "אני גונב את השולחן הזה כדי שבעליו לא יוכלו לשוב יותר, מטעמים פוליטיים"?

"הבוזו שבזו את רכוש שכנו לא היה מודע לתהליך שיתופו בקו פוליטי שחתר למנוע את חזרת הערבים ארצה. אבל ברגע שנכנסת לכי- ניין השכן והוצאת את הרכוש של המשפחה הערבית שהתגוררה שם עד אתמול, יש לך פחות מוטיבציה שהם יחזרו עוד חודש או שנה. לשותפות הפסיבית בין הקו הפוליטי הספציפי הגדול לבין הבוזו האינדיבידואלי היתה גם השפעה בטווח הארוך: היא חיזקה את הקו הפוליטי שקידם סגרגציה בין העמים בשנים שלאחר המלחמה".

בלי להצדיק את הביזה, כיצד לדעתך היה צריך לנהוג ברכוש הזה? להעבירו לצלב האדום? לחלקו ליהודים באופן "מסודר"?

"השאלה היא לא מה אני, ההיסטוריון, היה רוצה שיקרה עם הרכוש הערבי. לשבת למעלה מ-70 שנה לאחר המאורעות ולתת המלצות זה מעשה נואל. מקריאת הספר עולה שבזמן אמת היו מקבלי החלטות שביקרו את המתרחש, הן ברמת השטח והן ברמה הפוליטית, וחשבו שהעובדה שבן-גוריון איפשר את הביזה נועדה ליצור מציאות פוליטית וחברתית מסוימת והיתה כלי בידי בן-גוריון להשגת מטרותיו. הסיבה נעוצה בכך שיש הבדל מהותי בין בויזה של רכושם של הפלסטינים שעזבו את ביתם, חנויותיהם ומשקיהם בידי המוני אזרחים יהודים, לבין ריכוז הרכוש על ידי מוסד מוס- מך. מנקודת מבט חברתית ופוליטית זה הבדל משמעותי. וזו בדיוק היתה הנקודה של מבקרי בן-גוריון – שהבויזה יוצרת חברה מושחתת ומשרתת את הקו שתומך בסגרגציה בין ער- בים ליהודים. שרים ומקבלי החלטות, דוגמת שר המיעוטים בכור-שלום שיטרית, שר החק- לאות אהרן ציזלינג או שר האוצר אליעזר קפלן, ביקרו את הבויזה האינדיבידואלית. לד- עתם היה צריך ליצור רשות אחת, אפקטיבית ועם כוח ממש, לריכוז הרכוש כולו, חלוקתו, הטיפול בו ועוד. בן-גוריון התנגד לכך והכשיל זאת".

מה לקחת איתך מהמחקר המקיף שביצעת מע- בר לתיעוד ההיסטורי? כאדם, כיהודי, כציוני?

"ביות הרכוש הערבי וקשר השתיקה סביבה מהווים עד היום תופעות שהציבור היהודי, והצי- בור הציוני, שאני חלק ממנו, מוכרחים להתמודד איתן. מרטין בובר אמר בהקשר זה: 'הגאולה הפ- נימית אין לקנותה אלא עם שעומדים אנו ומבי- טים בפניה הקטלניות של האמת'".